

Savalan əzəmətli Vətən oğlu

Ötən əsrin 60-cı illərində Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsində təhsil aldığı illərdə mənə örnək olmuş ərəb ədəbiyyatı müəllimimlə ali məktəbi bitirəndən 10 il sonra – 1978-ci ildə təsadüfən Bağdadda kitab və məktəb ləvazimatı mağazasında görüşməyim əsl möcüzə olmuşdu. Lakin güneyli soydaşım bu nadir təsadüfün həm də bizim son görüşümüz olduğunu bilməmişdik...

Mən o zaman İraqa işə göndərilmişdim, o isə Bakıdan birdəfəlik köçmüşdü, Bağdad Universitetində işləyirdi. O da, mən də Bağdadın o zamanlar bu məşhur mağazasına oğlumuzla gəlmişdik. Çox kövrək, mehriban görüş oldu. Müəllimim Bakıda araşdırma işləri ilə məşğul ola bilmədiyini, yazdığı kitabların, məqalələrin nəşrinə sovet senzurasının icazə vermədiyini söylədi. Güneyli ərəbşünas buna görə Bakıdan getməyə məcbur olduğunu dedi.

O, Azərbaycan Sovet Respublikasının vətəndaşı deyildi, xarici ölkələrə çıxışı var idi. Şərqsünaslıq fakültəsində diplom işimi ərəb ədəbiyyatından götürmüşdüm, rəhbərimisə o olmuşdu: Məhəmməd Tağı Zehtabi! Ustad ərəbşünas İslamdan öncəki cahilliyə ədəbiyyatından tutmuş XX yüzilliyin birinci yarısındanək ərəb ədəbiyyatından bizə mühazirələr oxumuşdu. O, dərslərdə hələ görmədiyimiz xurma vahələrindən qum səhralarınadək Ərəbistan coğrafiyasının, insanların rəsmini sözlə çəkirdi.

Məhəmməd Tağı müəllim ərəb, fars, türk dillərini dərindən bilirdi, fransızca sərbəst danışdı. Bir dərslərini isə proqramdan kənar, Qurani-kərimə həsr etmişdi, fatihə surəsini bizə

əzbərlətməmişdi. Özünü sığortalamaq üçün “hər bir şərqsünas bunları bilməlidir” – desə də yuxarılardan xəbərdarlıq edildiyi üçün bizdən sonrakı kurslarda bu dərsi keçməmişdi. Daim nəzarət altında olduğuna görə kənar söhbətlər eləməzdi, siyasətdən danışmazdı. Amma eşidib-bilməmişdik ki, Pişəvəri hökuməti devrildikdən sonra Təbrizdə yaşaya bilməmiş, şah rejimindən qaçaraq Arzın bu tayına pənah gətirmişdi. Amma bu tayda onu qandallayıb Sibirə sürgün etmişdilər – məşhur şair Məhəmməd Biryə və qeyriləri kimi... 3 ildən sonra onun sürgün yerini Düşənbə ilə əvəzləmişdilər. Sürgündə Təbriz Universitetini bitirməsi haqqında sənədləri itmişdi.

1923-cü ildə Təbriz yaxınlığındakı Şəbüstər qəsəbəsinin Çay məhəlləsində doğulmuş Məhəmməd Tağı Zehtabi sürgün həyatından sonra Azərbaycana – Bakıya gəlməyə nail olmuşdu. Soydaşlarının yaşadığı yurdun havası, bütöv Vətənin bir parçası olan Bakı mühiti onu dirçəltmişdi. Burada ona qayğı göstərilmiş, universitetin Şərqsünaslıq fakültəsində işə götürülmüşdü. Bundan sonra elmi dərəcə və ad almış, ailə qurmuş, həyatı az da olsa, axarına düşmüşdü. Amma

nəzarət altında olması bilim adamı kimi sərbəst araşdırmalar aparmağa, istədiyini yazmağa məhdudiyətlər qoyulması onu çox sıxmışdı. Buna görə də Bakıdan köçməyi qərara almışdı...

O, bütün bunları Bağdaddakı qısa görüşümüzə mənə anlatdı. Burada kitabxanalarda aparıldığı araşdırmaların nəticəsində xalqımızın İslamdan öncə və sonrakı tarixinə aid kitablar yazdığını söylədi. Mənim istəklə ustadım İranda fars şovinizmindən, sığındığı sovet hökumətində kommunistlərin basqısından sonra Bağdadda özünü sərbəst, nisbətən azad hiss etdiyini, İrandan bəhs edən məqalələr yazdığını, axtardığı kitabları Bağdadda tapdığını bildirdi.

İranda şah rejimi devrildəndən sonra ustad 1979-cu ildə doğma Təbrizin yaxınlığındakı Şəbüstər qəsəbəsinə – gənc yaşlarından çıxdığı dədə-baba yurdu na 56 yaşında saçları ağarmış dönmür. Ana yurda dönmə kimi, 1945–46-cı illərdə yarımçıq qalmış fəaliyyətini davam etdirməyə başlayır. Çox keçməmiş İran Türkləri Cəmiyyətini yaradır, “Birlik” adlı türkçə, farsca aylıq dərgi nəşr edir. Bir vaxtlar oxuduğu Təbriz Universitetində

türk dili və ədəbiyyatı müəllimi kimi işləməyə başlayır. “Ana dilimizi necə yazaq” adlı kiçik bir dərslik, ardınca “İran türkcəsinin sərfi (morfologiyası)” kitabını nəşr etdirir. Bu kitablar ana dilini öyrənən tələbələr, öz dilində yazan yazıçılar, jurnalistlər üçün qiymətli dərs vəsaiti olmuşdur.

Məhəmməd Tağı Zehtabi Təbriz televiziyası üçün ana dilimizdə verilişlər aparən kadrlar hazırlamışdı. O, Bağdadda əski mənbələrdən materiallar toplayıb yazdığı “İran türklərinin əski tarixi” və “İslama qədərki İran türklərinin dili və ədəbiyyatı” kitablarını nəşr etdirmişdi.

Bu kitablar, əslində, bütün azərbaycanlılar – Həmədandan

gəlməsinə qədərki dövənlərdə türklərin burada yaratdığı sivilizasiya araşdırılır.

Zehtabi həm də görkəmli türkoloq kimi bu kitablarında yazırdı: “Fars şovinizmini təbliğ edən çağdaş İran bilim adamları dünya alimlərinin qədim Şərq tarixi haqqındakı fikir və yazılarını fars millətçiliyi mövqeyindən şərh edən kitablar nəşr etdirirlər. Həç bir sənəd, dəlil və elmi əsaslar olmadan belə bir iddia irəli sürürlər ki, bugünkü İranın xalqları qədim dövənlərdə “arilər” irqinə aid olub. Azərilər, qaşqaylar, həmədanlılar, türkmənlər yaşayan ərəzilərin tarixi sakinləri türkdilli deyil, Hind və Avropa dilləri ailəsinə aid olub. Dəlil-

Dərbəndə qədər bütün Azərbaycana aid idi. “İran türklərinin əski tarixi” əsərində e.ə. IV–II minilliklərdə hələ köçəri farsların Hindistandan Qərbə yayılmasından öncə Yaxın Şərqdə yaşayıb, mədəniyyət yaratmış əcdadlarımızdan bəhs edilir. Farsların İran adlı məkana

sübutsuz olan bu ideyaya görə bugünkü türkdilli Azərbaycan əhalisi, guya, qədimlərdə arilər irqinə mənsub olmuşdur. Kök etibarını ilə fars və hindli imişlər, sonralar türklər Şərqdən axışaraq bu yerlərdə yurd salıblar. Fars əhalisini türkləşdiriblər”.

Vətən fədaisi Zehtabi

Sən osan, mən də buyam

*Su deyibdir mənə əvvəldə anam, ab ki yox.
Yuxu öyrətdi uşaqlıqda mənə, xab ki yox.
İlk dəfə ki, çörək verdi mənə, nan demədi.
Əzəlində mənə duzdanə nəməkdən demədi.*

*Anam əxtər deməyibdir mənə, ulduz deyib o.
Su donanda deməyibdir yaxdi bala, buz deyib o.
Qar deyib, bərf deməyib, dəst deməyib, əl deyib o.
Mənə heç vaxt biya söyləməyib, gəl deyib o.*

*Yaxşı xatırlayıram, yaz günü axşam çağılar,
Bağcanın günçixanında ki, ilıq gün yayıla.
Gəl deyərdi darayım başıvı, ey nazlı bala.
Gəlməsən gər başıvun astaca zülfün dararam.*

*O deməzdi ki, biya şane zənəm bir səri to.
Gən nəayi be zənəm şane səri xahəri to.
Bəli, daş yağsa da göydən, sən osan, mən də buyam.
Var sənün başqa anan, vardı mənəm başqa anam.*

*Özümə məxsus olan başqa elim vardı mənəm.
Elimə məxsus olan başqa dilim vardı mənəm.
İstəsən qardaş olaq, bir yaşayaq, birlik edək,
Veribən qol-qola bundan sonra bir yolda gedək.*

*Əvvəla, özgə küləklərlə gərək axmayasan,
Saniyəm, varlığım, xalqım xər baxmayasan.
Yoxsa, gər zor deyəsən, millətimi xər edəsən.
Gün gələr, səhifə çönər, məcbur olarsan, gedərsən.*

tələbək illərindən ədəbiyyata, jurnalistliyə həvəs göstərmişdi. Pişəvəri inqilabı dövründə nəşr olunan “Azərbaycan” qəzetində şeir və məqalələrlə çıxış etmişdi. Onun 1946-cı ildə yazıb nəşr etdirdiyi “Sən osan, mən də buyam” şeiri 70 ildən çoxdur ki, xalqın dilindən düşmür. Çünki ürəkdən gəlmiş bu misralar əsarətdə qalan bütün azərbaycanlıların ürəyində özünə yer eləmiş, dillər əzbəri olmuşdur. Sanki sehrə bürünmüş bu sadə misralar müəllifin böyük arzu və istəyini lakonik dillə ifadə edir.

Savalan əzəmətli Məhəmməd Tağı Zehtabi 1998-ci ilin dekabrında dədə-baba yurdu Şəbüstəridə – öz evində cansız halda tapıldı. Fars– molla

rejimi ona İrandan çıxmağı yasaqlamışdı, həyat yoldaşının və oğlanlarının İrana gəlməsinə icazə (viza) verməmişdi.

Bu böyük azərbaycanlının öz əcali ilə ölməyi, qətlə yetirildiyi güman edilir. Mərhumun adı İran hakimiyyətinə müxaliflərin yayımladığı şübhəli ölümlər və siyasi qətlər siyahısına salınmışdır.

Amma qatillər bilsinlər ki, bu torpaq hələ neçə-neçə Zehtabi yetirəcək, onun səpdiyi toxumlar isə mütləq cücərib boy atacaq, bar verəcəkdir.

Fazil GÜNEY,
Əməkdar jurnalist,
İƏT Üzv Dövlətləri
Jurnalistləri
Assosiasiyasının sədri